

den Tid overgaar Fristatstidens Høvdinger langt i Rigdom. Virkelig større økonomisk Tilbagegang mærkes først efter Reformationens Indførelse.

Dr. Bull giver en Liste over Uaar i det 14. Aarh., som jeg ikke synes beviser meget, hverken i den ene eller anden Retning, hvad han ogsaa selv tildels indrømmer. Her bliver alt muligt samlet sammen, som ikke har meget med Klimaet at gøre, saasom Sygdomme, Sneskred, Jordskælv, Vulkanudbrud, Oversvømmelser, Fjældskred, Fugledød o. lign. I al Fald beviser denne Statistik ikke noget om det, der skal bevises, at der var et katastrofeartet Klimaskifte i Slutningen af det 13. Aarhundrede¹⁾. Dr. Bull kommer nemlig i Slutningen af sin Afhandling til det uventede Resultat, at i og for sig har Islands Klima i Sagatiden i Realiteten ingen historisk Betydning, men at dette (hy-

¹⁾ I Modsætning til de ældre Kildeskrifter (før 1250), der efter Dr. B.s Anskuelse er upaalidelige, er de senere Annalers »pålidelighed utvivlsom«. Det kan dog let paavises, at man ogsaa her trænger til kritiske Brilller. For blot at tage et Eksempel, Aaret 1306 »havisen ligger 15 alen høj rundt hele øen«. *Annales regii* siger kun, at der var Havis hele Sommeren ved Nordlandet 15 Alen høj (hárr), *Skálholtsannaler* siger, at den var 15 Alen tyk (Þykkur); den første *Annal* synes at mene, at Isbjærgene var 15 Alen høje op fra Vandet, hvad den anden *Annalist* har misforstået og troet, at hele Ismasser var 15 Alen tyk. *Gottskalks Annaler* fortæller, at der laa Havis omkring hele Landet, hvad der aldrig før eller senere er sket, det er kun en Overdrivelse; i de værste Isaar er løs Is enkelte Gange drevet ind i de store vestlige Bugter, men at Drivmasser har lagt sig rundt hele Kysten, er et ukendt Fænomen. Endvidere fortæller *Flatöannaler*, at Isen var 15 Alen tyk i Øresund!

potetiske) Klimaskifte i det 13. og 14. Aarh. har haft skæbnesvangre, historiske Følger, idet det forårsagede en decideret økonomisk Nedgang paa Island og i andre nordiske Lande. Det vil dog vist blive meget vanskeligt at forsvare en saadan Teori. Som jeg tidligere har fremhævet, var Islands Klima i det 14. Aarh. slemt nok, det kan ikke nægtes, men dog ingenlunde værre end i nogle andre Tidsrum af Landets Historie, dog lader der sig, som før fremhævet, ikke i det 14. Aarh. paavise nogen økonomisk Nedgang af Betydning. Om Klimaforholdene i det 15. Aarh. ved man næsten intet.

Heller ikke i andre Lande har man kunnet paavise et saadant Klimaskifte. Dr. A. Norlind er nylig kommen til det samme Resultat, han kan heller ikke i Mellemeuropa finde en saadan Klimagrænse eller Klimaforværrelse i Middelalderen, han siger, at der ikke er nogen Anledning til at antage, at Vejrliget i det 14. og 15. Aarh. har været meget strengere end nu, skønt Vintrene maaske af og til har været en Smule koldere²⁾. Jeg tror derfor, at Resultatet af denne Diskussion foreløbig kun kan blive, at man fuldstændig bifalder Dr. E. Bulls tidligere Udtalelse i en anden Afhandling (*Samtiden* 1913, S. 207), at »problemet om forholdet mellem klima og historie endnu ikke er modent til løsning«.

²⁾ A. Norlind: Einige Bemerkungen über das Klima der historischen Zeit nebst einem Verzeichnis mittelalterlicher Witterungserscheinungen (Lunds Universitets Årsskrift N. F. Afdl. I, Bd. 10, No. 1, 1914).

Det ptolemæiske Danmarkskort.

Af

Dr. phil. Gudmund Schütte.

I. Indledning.

Grækeren Ptolemaios' Verdensgeografi udkom i 2. Aarhundrede efter Kristus, og den deri indeholdte Danmarks-Skildrings Grundlag kan spores endnu halvandethundrede Aar længere tilbage. Skønt man skulde synes, at denne høje Alder gav den Krav paa største Opmærksomhed, har den

dog altfor længe været næsten fuldstændig Luft for vor hjemlige Forskning.

Aarsagerne til vor LigeGYldighed var forskellige.

Den græske Geograf Strabon har en Hovedlod. Han nægtede i meget kraftige Udtryk, at Romerne eller andre Sydboer nogensinde havde væ-

ret hinsides Elbens Munding og kendte Landene dér. Denne af Strabon udsaaede Sæd undlod ikke at bære Frugt: den lagde Spiren til en i nyere Tid voksende Tvivl om Paalideligheden af hans Efterfølger Ptolemaios' Danmarkskort.

Siden den nyere Tids Indledning var der mange, der fik travlt med at stedfæste de navnkundige Kimbrer, som Ptolemaios tydelig nok havde sat i Jylland. Man vragede den ptolemæiske Fremstilling og foretrak at genfinde deres Navn hos Kymrerne i Wales, medens den lærde Svensker Olof Rudbeck bragte det i Forbindelse med Byen Cimbrishamn i Skaane.¹⁾

Den store tyske Oldforsker Müllenhoff vragede naturligvis saadanne dilettantiske Tydninger, men ligesaa lidt vilde han gaa med til at genfinde Kimbrerne i Nutidens Himmerboer, saaledes som forskellige Forfattere i Danmark, Norge og Holland havde gjort. Han regner ikke engang denne Tydning for Omtale værd, idet han fastholder, at Navnets første Lyd var K (se hans »Deutsche Altertumskunde« II, 117 ff.). Iøvrigt vrager Müllenhoff ikke blot Skildringen hos Ptolemaios, men ogsaa et kort efter Kristi Fødsel afgivet Vidnesbyrd af Kejser Augustus, som tjener til dets Stadfæstelse. Det regnes for en Selvfølge, at Kimbrerne kom fra det nordlige Tyskland. Müllenhoffs Fremstilling tiltrædes af Bremer i »Ethnographie der germanischen Stämme«, 1899, S. 844, (2. Udg. af Pauls Monumentalværk »Grundriss der germanischen Philologie«, uændret Sær-Optryk 1905). Endnu i Hollænderen Schönfelds »Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen«, 1911, bliver det taget for givet, at Kimbrernes Afledning fra Himmerland er urigtig.

Hverken Müllenhoff eller nogen af de andre fremragende Oldgeografiforskere fandt det Umagen værd at undersøge de med Ptolemaios' Tekst følgende haandskriftlige Kort. Det gjaldt nemlig for utvivlsomt, at Kortene ikke var tegnede af Ptolemaios selv; dette forfægtedes endnu i 1912 af K. Kretschmer ved en Diskussion (se »Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin«, 1913, S. 767). Og da man regnede Kortene for middelalderlige Rekonstruktioner efter Teksten, frakendte man dem enhver selvstændig Værdi.

Følgen af al denne negative Kritik var, at den danske Forskning efter 1836 ikke vovede at tage

Kimbrerne til Indtægt som Indbyggere af Danmark, og at den lod det ptolemæiske Danmarkskort uændret i mere end et halvt Aarhundrede. Endnu i Salomonsens Konversationsleksikon 1894 bliver Kimbrernes Herkomst fremstillet som uvis (Art. »Cimbrer«).

Siden det 19. Aarhundredes Udgang er man dog kommen bort fra denne Vantro mod Ptolemaios, og det lader sig let vise, at den grundtes paa lutter Misforstaaelser.

Det ptolemæiske Kort stadfæstes fuldkommen af de vigtigste Hjemmelmænd for Danmarks klassiske Geografi, nemlig Kejser Augustus og Geograferne Mela og Plinius. Overfor dem staar Strabon ene, og han mistænkeliggør sit eget Vidnesbyrd ved den aabenbare Tendens, hvormed han forfølger sin Landsmand Pytheas fra Marseille og søger at godtgøre, at alle hans og Efterfølgerens Opdagelser i Nordlandene er pure Løgn. Iøvrigt er et eneste Blik paa Ptolemaios' Kort nok til at overtyde den moderne Iagttagelse om, at Strabon tager fejl: en saadan Danmarksfremstilling kan ikke skyldes Folk, der aldrig naaede hinsides Elben. Dette i sin Art glimrende kartografiske Aktstykke gaar tydeligt nok tilbage til Førstehaands-Iagttagelser, hvis Kilde vi straks nedenfor skal paavise. Kort sagt, Strabon taler som den blinde om Farverne og røber kun sin egen Uvidenhed.

Müllenhoffs Kritik er i nærværende Tilfælde ikke mere afgørende end Strabons. Den topper deri, at han uden videre sigter Kejser Augustus for at have indmejslet en haandgribelig Usandhed paa sit store, officielle Sejersmindesmærke! Med god Føje er denne Mistænkeliggørelse bleven tilbagevist af nyere tyske Forskere; se især J. F. Marcks: »Die römische Flottenexpedition zum Kimbernlande und die Heimat der Kimbern« (»Jahrbuch des Vereins für Altertumsfreunde im Rheinland«, 1894), og Ihm: Artikel »Cimbri« (Pauly & Wissowa »Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft«, 1899). Jfr. ogsaa Detlefsens lærerige Undersøgelse »Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum« (Sieglins »Quellen u. Forsch. zur alten Gesch. und Geographie« 1904—1909).¹⁾

Et sprogligt Hovedpunkt for Müllenhoff er den

¹⁾ Kimbrernes Afstamning fra Himmerland bliver nu overhovedet stedse mere godkendt; saaledes af Steenstrup i »Danmarks Riges Historie« I, af R. Much i »Deutsche Stammeskunde« etc.

¹⁾ I Virkeligheden Svimir-ós, »Mundingen af Svimir-Aaen«.

klassiske Retskrivning Cimbri, Kimbroi, der ikke levner ham Tvivl om, at Navnets første Lyd var K. Og Hollænderen Schönfeld gør udtrykkelig gældende, at hvis Navnet havde noget at gøre med Himmerland, maatte H'et have vist sig i klassisk Tid. Denne Slutning hviler paa en filologisk Misforstaaelse. Ved det første Sammenstød med gotiske Folk kunde det romerske Øre endnu slet ikke skelne deres K fra H, og endnu langt hen i Tiden findes f. Eks. Hamelands Indbyggere skiftevis kaldt Camavi og Chamavi. Nu var Kimbrerne det allerførste gotiske Folk, Rom kom i Kast med, og de vandt Verdensry paa staaende Fod. Men det vil selvfølgelig sige, at deres Navn fik en fastslaaet klassisk Retskrivning. Senere kunde ingen tænke paa at skrive andet end Cimbri = Kimbroi, medens det derimod var fuldkommen hip som hap, om et sjette-syvenderågs Folk som Hamelænderne skreves med C eller CH.

Tilbage staar den Paastand, at Ptolemaios-Haandskrifternes foreliggende Kort er middelalderlige Konstruktioner. Denne Trossætning er i nyeste Tid bleven imødegaaet fra adskillige Kanter. Hovedmanden for den ændrede Værdsættelse af Ptolemaios-Kortene er Jos. Fischer i Feldkirch, som har tilvejebragt et vældigt Materiale af Haandskrift-Fotografier; se især hans »Über die handschriftliche Überlieferung der Ptolemäus-Karten« (»Verhandlungen des XVIII deutschen Geographentags«, Innsbruck 1913). Jævnfør endvidere: J. Jelič: »Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien« (»Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und Hercegovina«, 1900); P. Dinse: »Die handschriftlichen Ptolemäuskarten« (»Zentralblatt f. Bibliothekswesen«, 1913 og »Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin«, 1913), samt Forf.s »Ptolemy's Atlas, a Study of the Sources« (»The Scottish Geographical Magazine«, Februar, Juni og December 1914, jfr. »A Map of Denmark, 1900 Years Old« i Viking-Society's »Saga Book« 1913, Vol VIII, Part I).

De forskellige her nævnte Indlæg har tilstrækkelig godtgjort, at den gængse Kritik overfor Ptolemaios-Haandskrifternes Kort er gaaet frem paa overfladisk Vis. Ikke en eneste Forsker har grundet sin nedsættende Dom paa en Undersøgelse af disse Kort. Ja, Ptolemaios-Udgiverne ignorerer endog Kortene saa grundig, at de udelader de paa dem forefundne Læsemaader af Navne, medens de samme Udgivere derimod samvittighedsfuldt noterer

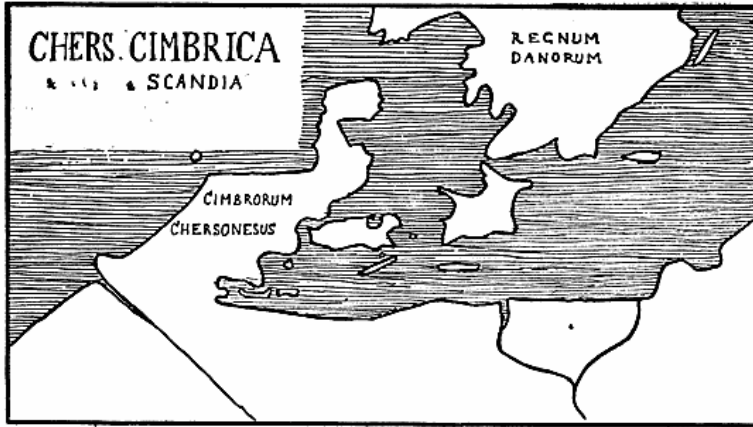
Læsemaader fra trykte Udgaver, der er 2—300 Aar yngre end Haandskrifterne!! Stundom finder man en Rettelse indført »e conjectura«, men ved at læse efter i Haandskrifternes Kort opdager man til sin Overraskelse, at den savnede og »conjecterede« bedre Læsemaade faktisk forefindes her!! En mere utilfredsstillende Tekstkritik kunde vanskelig tænkes. Det tør nu regnes for fastslaaet, at Ptolemaios-Haandskrifternes Korteknik i alle Punkter slutter sig til de kendte Levninger af klassiske Kortarbejder, nemlig Tabula Peutingeriana, de romerske Statholderes Insignier i Notitia Dignitatum, og Mosaikkortet fra Madaba i det hellige Land. Ja, ovenikøbet staar Ptolemaios-Kortenes Teknik afgjort paa det ældste Trin, idet de f. Eks. fuldstændig savner Udsmykning med Billeder af levende Væsener — et yngre Element, der findes i alle de andre Levninger af klassisk Korttegning. Jævnfør herom især mine citerede Afhandlinger i det skotske geografiske Selskabs Tidsskrift. Snarest er Kortene af Ptolemaios' Forgænger Marinus.

Nærv. Afhandlings Forfatter er ikke den eneste Danske, der har syslet med Ptolemaios og hans Værker. Vort Fædreland har i Forhold til sin Størrelse gjort sig fremragende kendt ved sine Bidrag til dette Studiefelt.

Danskeren Claus Clausen Svart har Æren af at være den første Forsker, der paa Grundlag af det ptolemæiske Verdenskort søgte at indlede en videnskabelig moderne Kortlægning. Overhovedet maa han kaldes Nordens ældste selvstændige Videnskabsmand. Han var født i Landsbyen Sallinge paa Fyen 1388, kastede sig over humanistiske Studier og foretog store geografiske Forskningsrejser i Østersølandene og ved Nordhavets Kyster. Resultatet af hans Studier blev det Nordenskort, hvormed han omkring Aar 1430 udfyldte det tomme Rum ovenover det ptolemæiske Danmarkskort. Det var den første store Udvidelse af den lærde Verdens Nordlandskundskab siden Ptolemaios' Dage. Efter at Geografien havde udført en Marsj paa Stedet gennem 1200 Aar, gav den danske Forsker den Syvmilestøvler paa, saa den pludselig sprang helt over til Grønland.

Clausen understregede i sit eget Navn den ptolemæiske Tradition, idet han kaldte sig Kimbrer (Cimber). Deri ligger dog næppe nogen Henpegning paa hans snævrere Hjemstavn¹⁾. Navnet

¹⁾ Han kunde tænkes at have kaldt sig »Jyde«, fordi Fyen hørte under jydsk Lov. Dog er det ikke troligt.

Claus Clausens Svarts Danmarkskort efter Wienerteksten
(rekonstrueret af Bjørnbo og Carl Petersen).

Jfr. Forf.s Afb. »Une Carte du Danemark« i Tidsskriftet »Le Danemark«, Okt. 1912.

skal vist blot forstås i Almindelighed som »Danske«.

Den danske Historiograf Lyschander (f 1558) har Æren af at være den første, der søgte at stedfæste Kimbrerne nøjere ved at søge indenfor Danmarks endnu levende Landskabs- og Indbyggernavne. Han tydede dem som Himmerboer, Indbyggerne i det middelalderlige Himmer Syssel, nu Himmerland. (»Origines... Cimbricae«, hos Westphalen, »Mon. ined.« 2,698). For denne ene gode Tanke kan man tilgive ham mange af de Galskaber, hvortil han misbrugte sin videnskabelige Titel, og den satte da ogsaa rigelig Frugt i Eftertiden.

En følgende dansk Historiograf førte Traaden videre. Det var Pontanus, af Afstamning Hollænder, men født i Helsingør. I sin 1631 udgivne Danmarkshistorie gennemgaar han alle de ptolemæiske Stammenavne paa den kimbriske Halvø opstiller flere gode nye Tydninger: Charudes = Hardboer i Hard-Syssel, og Sabalingier = Sallingboer i Salling Syssel.

Ligningen Kimbrer = Himmerboer genfindes i 18. Aarhundrede hos Danskeren Erik Pontoppidan²⁾ og hos vor norske Medborger Gerhard Schjøning (ligesaa i 19. Aarhundrede hos Nordmanden Keyser). Her optræder den dog kun i Forbigaaende. Derimod var der i det 19. Aarhundredes første Del to Danske, der indlagde sig stor Fortjeneste ved et mere centralt Studium af det ptolemæiske Danmarkskort.

²⁾ »Theatrum Danicum«, Bremen 1780, I, 318.

J. H. Bredsdorff skrev 1822 »Bidrag til Forklaring af Ptolemæi Efterretninger om de nordiske Lande« (»Skandinaviske Literaturselskabs Skrifter«), og E. Werlauff skrev 1836 »Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie« (»Videnskaberne Selskabs Skrifter«). Begge disse Forskere gennemgaar kritisk den fysiske Geografi og Navneformerne. Werlauff øger de hidtidige Tydninger med en ny, som er værd at lægge Mærke til; han udkaster den Gisning, at Charudernes Navn foruden i Hard-Syssel kunde genfindes i »Harz Hæret« (Hads Herred).

Saaledes kunde man sige, at der paa dansk Grund var en god gennem Aarhundreder fortsat Tradition i Studiet af Ptolemaios. Men netop som det var naaet til en lovende Udvikling, afbrødes det pludselig for et halvt Aarhundrede. Det var vel Indflydelsen af den negative filologiske Kritik, der gjorde sig gældende.

Da man her i Landet genfremdrog Ptolemaios af en halvhundredaarig Forglemmelse, var det foreløbig hans astronomiske Skrifter, der fængslede Opmærksomheden: Prof. J. L. Heiberg leverede en Standard-Udgave af hans »Syntaxis«, som fremkom med Støtte af Carlsbergfondet 1898—1913.

Men saa fulgte i Aaret 1904 et Fællesarbejde af Axel Bjørnbo og Carl Petersen om »Fynboen Claudius Claussøn Swart«, (»Videnskab. Selsk. Skrifter«). Heri fremdroges et Haandskrift-Fund, der stillede den gamle danske Geograf i et helt nyt Lys, og der løstes en Række Gaader, som den ene efter den anden af Forgængerne forgæves havde tunlet med. Det var et overmaade vigtigt Fremskridt i Studiet af den ptolemæiske Geografis middelalderlige Udvikling. Hvad en dansk Forsker virkede som Banebryder i udenlandske Fagkrese, var hermed gennem to af hans Landsmænd vundet tilbage for hans Fædreland.

Det er i Fortsættelse af den ovenfor skildrede Udviklingslinie, at jeg her gjerne vilde henlede Opmærksomheden paa det ptolemæiske Danmarkskort. Jeg vilde ganske kort fremstille de Hovedkendsgerninger, der kræves for at sætte Kortets Tilblivelse og Indhold i det rette Lys. Her ser jeg mig ogsaa i Stand til at bidrage med en haand-

skriftlig Iagttagelse; den er ganske vist ikke af de største, men vil dog bidrage til at kaste et interessant Lys over den ældste Kortfremstilling af vort Fædreland. Jævnfør S. 19 (3).

II. Kortets Tilblivelseshistorie.

Sydboernes Sammentræf med Kimbrer og Teutoner aabner Danmarks Saga. Grækeren Pytheas fra Marseille gæstede Røvkysten og Teutonernes Land omkring Aar 325 før Kristus; rimeligvis naaede han den kimbriske Halvø, og ialtfald hentede han Frasnagn om den og om Norges Kyst. Godt og vel 200 Aar senere gjorde Teutoner og Kimbrer Genvisit ved Marseille og truede Rom. Atter 100 Aar senere gjorde Romerne Genvisit paa den kimbriske Halvø og truede selve Kimbrerstammen.

Da Pytheas' Rejseskildring er gaaet tabt paa nær nogle faa Brudstykker, er det den sidstnævnte Tildragelse, der aabner Danmarks Historie i geografisk Forstand. De derom handlende Vidnesbyrd burde for længe siden have været gjort samlet tilgængelige for danske Læsere, men det er ikke sket. Her skal det forsømte nu indhentes.

Aar 5 efter Kristus naaede den kejserlige Prins Tiberius at undertvinge Nordvesttyskland lige til Elbens Udløb, hvorved Rom blev Nabo til den kimbriske Halvø. Og samme Aar lod Kejser Augustus sin Flaade hjem søge Kimbrernes Bygder og de øvrige danske Kyster. Derom vidner baade han selv og tre andre Forfattere, Strabon, Vellejus Paternculus og Plinius.

Augustus skildrer Flaadefærdens med stolte Ord paa sit Sejersmindesmærke, der endnu den Dag findes i Byen Angora midt inde i Lilleasien.

»Min Flaade«, siger han, »sejlede over Oceanet fra Rhinens Munding til den opgaaende Sols Egne, lige til Kimbrerne, hvorhen ingen Romer var naaet før den Tid, være sig til Lands eller Vands. Kimbrer og Charuder (samt Semnoner og andre af Germanernes Folk i denne Egn) søgte gennem Sendebud Venskab med Mig og det romerske Folk«.

Strabon giver i sin Geografi VII, S. 292, nøjere Underretning om Kimbrernes Samkvem med den kejserlige Flaade.

»Man kender de Stammer, der boer fra Rhinens Munding til henimod Elben¹⁾. De navnkundigste af dem er Sugambrer og Kimbrer . . . Om Kimbrerne bliver en Del ikke fremstillet paa rigtig Vis, medens andet ikke har tilstrækkelig Troværdighed. Thi man skulde ikke tænke, at de var blevne Landstrygere og Røvere af den Aarsag, at de, boende paa en Halvø, fordreves fra disse Steder af et stort Højvande. Thi endnu den Dag idag ejer de det Land, som de havde tidligere; og de sendte Kejseren som Gave deres helligste Kedel, idet de bad om Fred og Amnesti for det (100 Aar tidligere) skete og opnaaede, hvad de bad om«.

Vellejus Paternculus deltog personlig i Kampene i Nordtyskland som Officer under Tiberius og skildrer sine Oplevelser i et meget malende Sprog (II, 106—107).

»Ved de gode Guder, hvilket vældigt Arbejde udførte vi ikke den følgende Sommer under Ledelse af Tiberius Caesar! Med Vaaben blev hele Germanien gennem-

Kejser Augustinus' Indskrift i Angora.
Navnet »Cimbri« staar i midterste Linje tilhøjre, kløvet af Revnen; derefter følger »et Charydes«.

nemstrefjet, og Folkeslag blev overvundne, der knap var kendte af Navn. Kauchernes Stammer blev optagne (som Undersaatter) . . . ; Langbarderne blev knuste . . . ; endelig skete, hvad aldrig før var haabet, endsige forsøgt i Virkeligheden: den romerske Hær med sine Faner blev ført fra Rhinen til den 400. Milepæl, lige til Floden Elben, der flyder forbi Semnonernes og Ermundurernes Grænser. Didhen stævnede ogsaa Flaaden, som under en vidunderlig heldig og omsigtfuld Admirals Ledelse og med nøje Iagttagelse af (Sejl)-Tidene, havde omsejlet en Bugt af Oceanet. Fra et aldrig før omtalt eller kendt Hav kom den sejlene ind i Floden Elben, med Sejr over mangfoldige Stammer, overfyldt med alle Slags (vundne) Sager, og forenede sig med Cæsar. — — Jeg kan ikke lade være med i Skildringen af disse mægtige

¹⁾ Her følger Strabons urimelige Polemik mod dem, der paastaar at have gjort Opdagelser hinsides Elben.

Tildragelser at indflette følgende Oplevelse, saa ringe den end monne være. Vi havde slaaet Lejr paa vor egen Side af Floden, og den modsatte Bred straalende af Fjendens væbnede Ungdom, som flygtede videre tilbage under hele vore Skibes Færd og Fremtrængen. Da saa vi blandt Barbarerne en alderstegen Mand, høj af Vækst og, efter hans Dragt at dømme, af fremragende Rang; han steg ombord i en Jolle, der, som det er Skik hos dem, var dannet af en udhulet Træstamme. Med dette Fartøj roede han ene midt ud paa Floden, og dér bad han, om han med frit Lejde maatte lande paa den Bred, som vi havde inde, og hilse paa Kejserprinsen. Han fik sin Bøn opfyldt. Saa landede han med sin Baad og skuede længe tavs paa Kejserprinsen. Omsider sagde Barbaren: »Vore unge Mænd er fra Forstanden. Naar I er borte, dyrker de Jer som en Guddomsmagt, og naar I er tilstede, vil de hellere maale Vaaben med Jer end følge Jer i Troskab. Men ved din Velvilje og Tilladelse, Cæsar, har jeg idag seet de Guder, som jeg forhen kun kendte af Navn, og jeg har i hele mit Liv ikke ønsket mig eller opnaaet nogen lykkeligere Dag«. Derpaa bad han om at trykke den kejserlige Haand, og da han havde faaet Lov til det, vendte han tilbage til sin Jolle, og mens han stirrede paa Kejserprinsen, roede han tilbage til sine Landsmænds Bred«.

Plinius omtaler i sin »Naturhistorie« II,167 Flaadefærden til Kimbrernes Halvø.

»Det nordlige Hav blev for største Delen gennemsejlet efter Paabud af salig Kejser Augustus. Flaaden blev ført til Germanien, til Kimbrernes Odde, og derfra, efterat have sku et mægtigt Hav eller ved Frasagn lært det at kende, hen til den skythiske Kyst og til Egne, der stivner af altfor megen Væde«.

Han omtaler IV,96 »den mægtige Bugt Kodan der strækker sig til Kimbrernes Odde, fyldt med Øer, hvoraf den navnkundigste er Skadin-auja«.

I IV,97 omtaler han sammesteds en »Bugt Kylipenos og i dens Munding Øen Latris. Derpaa følger en anden Bugt Lagnus, der grænser til Kimbrerne. — Kimbrernes Odde rager langt ud i Havene og danner en Halvø, som kaldes Chartris (Variant: Thastris). Derefter følger 23 Øer, som Romerne har lært at kende med Vaaben i Haand«.

I IV,99 siger han, at Kimbrer og Teutoner hører til den Stammegruppe, der kaldes Ingvioner.

Pomponius Mela omtaler i sin »Chorografi« III,31 Kimbrerne og deres Naboer paa tilsvarende Maade: »Ovenfor Elben er den mægtige Bugt Kodan, fyldt med store og smaa Øer . . . I den er Kimbrerne og Teutonerne, og hinsides den Erminerne, Germaniens yderste Folk«.

Endvidere siger han V,54: »i Bugten Kodan er Øen Kodan-ouja, som Teutonerne endnu boer paa; den overgaar de øvrige Øer baade i Frugtbarhed og Størrelse«.

Det vil sees, at vore fire vigtigste Hjemmelmænd før Ptolemaios er fælles om een Ting: som en rød Traad gennem deres Vidnesbyrd gaar Omtalen af den romerske Flaadetærd Aar 5. Dette er Hovedgrundlaget for deres Viden om Danmark, eller rettere dens eneste Grundlag. Senere blev der ingen Lejlighed til at udforske nordiske Egne. Allerede Aar 9 led Romerne det store Nederlag i Teutoburg-Skoven, hvorefter de opgav deres Erobringsplaner mod Nordtyskland og den kimbriske Halvø. Og om fortsatte Flaadetogter i Danmarks Farvande høres ikke. Den eneste kendte Forbindelse mellem Syden og Danmarks Nabolag for lange Tider blev den Rejse, som Kong Masyos over Semnonerne ved Nedre-Elben ca. Aar 85 foretog til Rom for at gæste Kejser Domitian (Dion Kassios LXVII, c. 5). Masyos' Meddelelser er sagtens Kilden til de Oplysninger, som Tacitus og Ptolemaios giver om Anglerfolket, men de kan umulig have dannet Grundlaget for Udarbejdelsen af et Danmarkskort. Dette Grundlag er ene og alene at søge i de romerske Officerers og Forskeres Iagttagelser paa den store Nordlandsfærd Aar 5.

Efter vor Undersøgelse af de ældre Hjemmelmænd, vender vi os endelig til den af Ptolemaios givne Skildring af Danmark. Det er overflødigt at hidsætte Tekstens Ord, da Indholdet fremgaar tydeligere af det ledsagende Kort. Her skal blot fremhæves de Træk, hvori Skildringen stemmer med de foregaaende:

- 1) Kimbrerne bor paa en Halvø = Strabon, Mela, Plinius.
- 2) Østenfor den kimbriske Halvø strækker sig en mægtig Bugt = Mela, Plinius.
- 3) Bugten østenfor den kimbriske Halvø indeholder adskillige Øer = Mela, Plinius.
- 4) Blandt Ønavnene er Skandia = Plinius.
- 5) Navnet Skandia tillægges særlig den største af Øerne; hos Plinius hedder den største Ø Scadinavia, hos Mela Codanovia.

Det ptolemæiske Danmarkskort i Codex Urbinas 82.
Tegnet efter Fotografi med venlig Tilladelse af Professor Jos. Fischer S. J.

- 6) Kimbrenne er Naboer til Charuderne = Augustus.
- 7) Charuderne er Naboer til Fundusierne, læs: *Eudusierne. Disse genfindes hos Tacitus som Eudoser, Naboer til Anglerne; og hos Cæsar optræder Haruder sammen med *Euduser (sEudusier, Eudurer) blandt de Angribere, hvem han drev tilbage fra Gallien Aar 58.
- 8) Det af den romerske Flaade gæstede kimbriske Omraade ligger i Nærheden af Semnonerne = Augustus, Vellejus.
- 9) Kimbrenne bor i Nærheden af Teutonerne = Mela, Plinius.
- 10) Teutonerne bor ved Østersøen = Mela.

Det vil af ovenstaaende ses, at den ptolemæiske Skildring stemmer med Forgængernes indtil de mindste Enkeltheder. Det er ligefrem ufateligt, hvordan nogen har kunnet finde paa at af-færdige denne Skildring som slet eller endog ligefrem opdigtet!

Uoverensstemmelser forekommer næsten ikke, naar bortses fra Strabons aahlenlyst urigtige Paa-stand, at den kimbriske Halvø ligger vestenfor Elben. Den eneste yderligere Uoverensstemmelse, der lader sig iagttage, er ved Stedfæstelsen af Teutonerne: Mela sætter dem paa en af de skandinaviske Øer, medens Ptolemaios sætter dem ved Østersøens Sydkyst, omtrent paa Rygen eller der-

omkring. Forskellen er i Virkeligheden kun ringe, da der fra det skandinaviske Fastland til Rygen er en næsten uafbrudt Kæde af Øer, som let kunde forveksles ¹⁾.

Sammenligner vi det af Ptolemaios tegnede Danmarkskort med Nutidens, bliver dets Fortrinlighed endnu mere iøjnefaldende.

Det er sandt nok, at Ptolemaios synes at have forringet Originalkortet en Del.

Grupperingen af 3 Gange 3 Smaaøer rundt om den kimbriske Halvø synes at være en af den Slags Forringelser: den maa nærmest kaldes en vilkaarlig Stilisering. En saadan fandtes næppe paa Originalkortet: Førstehaands-Iagttageren vilde vel ikke tage »kunstneriske Hensyn«, men først og fremmest lade sig lede af Ønsket om at gengive sine Iagttagelser saa nøjagtig og praktisk formaals-tjenlig som muligt. For Ptolemaios, der levede ca. 150 Aar efter den oprindelige Iagttagelse, spillede praktiske Hensyn ingen Rolle, da Sejladsen paa den kimbriske Halvø dengang forlængt var ophørt; derimod er vilkaarlig Systematisering hos ham saa meget desto umiskendeligere. Og netop for Trettallet har han en Forkærlighed: han inddeler f. Eks. det samlede Navnestof i tre Rangklasser ved Hjælp

¹⁾ Rimeligvis hænger Teutonerne sammen med Vordingborg-Runestens Thiuth, der vel maa søges nær ved Tybjerg Herred (Thyuthæbiærg H.)

af Vignetter. Derfor er det rimeligt, at det er ham, der er Mester for den skematiske Ø-Tegning.

En anden Urigtighed hos Ptolemaios er, at han helt har misforstået et yngre Originalkort, som medomfattede den kimbriske Halvø eller ialfald en Del deraf: saaledes er han kommen til at

Endelig har Ptolemaios en territorial helt urigtig Fremstilling af den »større Skandia«. Paa hans første Originalkort udtrykker denne Ø aabenbart kun en lagttagelse af Skaane, eller maaske af dette Landskab plus de nærmest tilstødende. Men Ptolemaios fylder dette temmelig snævre Rum med

Danmark og Germanien,

tegnet af den tyske Kartograf Nicolaus Donis i det 15. Aarh. — Latinsk Ptolemaioshaandskrift, Codex Ebernianus, nu i New York.

Efter »Catholic Historic Records and Studies«, New York 1913, p. 222—23, med velvillig Tilladelse af Prof. Jos. Fischer S. J.

Denne Tegning gaar igen i de romerske Ptolemaios-Udgaver; se Nordenskiöld's »Facsimileatlas«.

landsforvise Anglerne fra Sønderjylland eller Holsten til det indre Tyskland. Forskydningen røber sig umiskendelig derved, at deres Naboer Langbardenne er bleven jaget fra Bardengau ved Elben helt over til Rhinen. Ptolemaios har ikke indset, at de var selvsamme Folk som de »Lakkobarder«, han har staaende paa det rigtige Sted.

Stammer fra hele Sverrig samt fra Norge og Finland.

Bortset fra disse aabenlyse Fejl er der imidlertid ikke noget at indvende mod Ptolemaios' Danmarkskort. Det er frit for enhver Sammenblanding af forskellige Originalkorts Navnestof og staar saaledes himmelhøjt over Kortene fra Tysk-

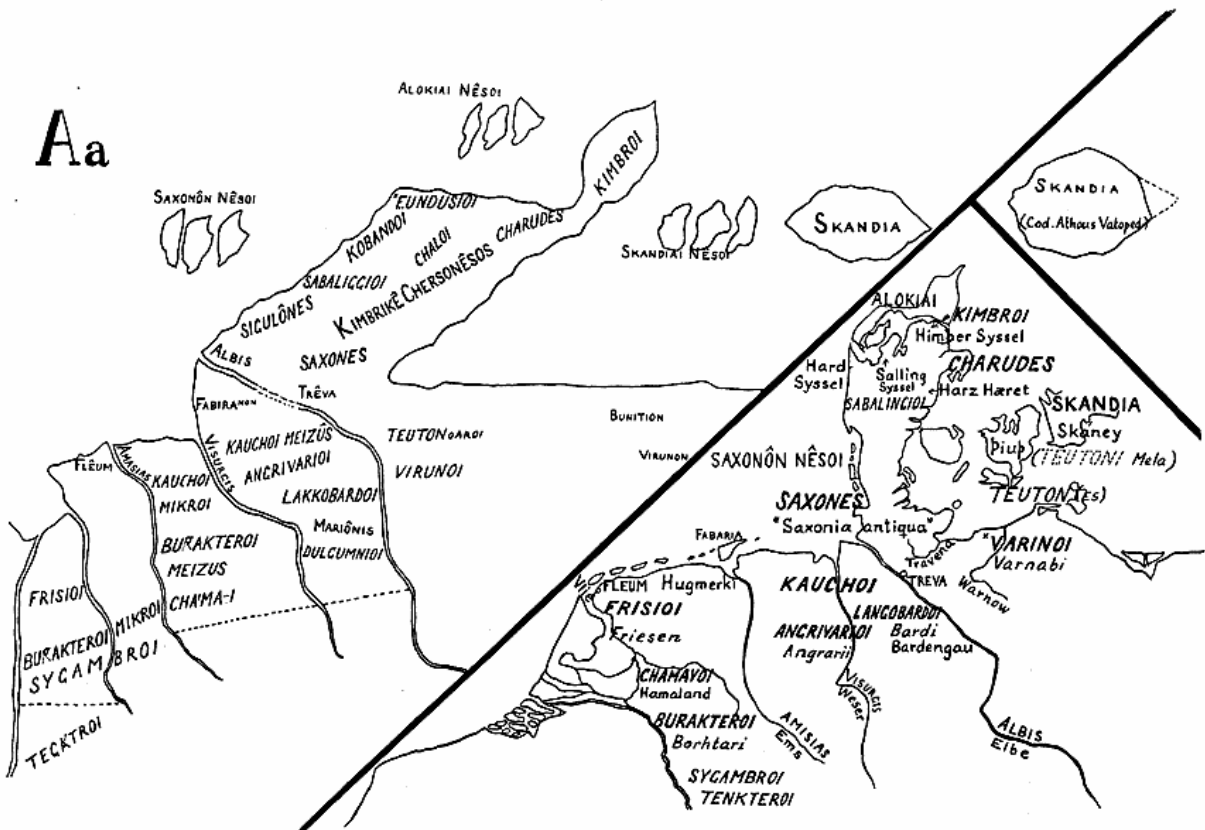

land, hvor Stammenavnene næsten regelmæssig optræder med Gengangere, saadan som de ovennævnte Langobardoi = Lakkobardoi, ja, stundom hele tre eller fire Gange (Buroi = Burgiones = Kuriones = (Vis)-burgioi, etc.).

Endnu den Dag idag genfindes adskillige af de ptolemæiske Stammenavne helt eller næsten ufor-skudt paa den gamle Plads, og herved maa vi

Forskydning vestpaa, men endnu paa samme Breddegrad. Desuden vel = Indbyggerne af Hads Herred, der i Valdemars Jordebog kaldes Harz Hæret; denne Bygd svarer nøjagtig til den ptolemæiske Stedfæstelse.

Sabalingier = Sallingboer i Salling Syssel, nu Salling Herreder; det middelalderlige Salling-Område strakte sig sydpaa til ind mod Midt-

Det ptolemæiske Kort over Danmark og Nordtyskland paa Grundlag af Cod. Urbinas 82. Det medtagne Omraade svarer til et Specialkort, der er tegnet kort efter Flaadetoget Anr 5 e. Kr. Ved de punkterede Linjer forneden har Ptolemaios de engelske og langobardiske Sveber; de afmærker Randen af et særligt Originalkort, som er sat paa et helt galt Sted. Kapitelskrift udtrykker antike (ptolemæiske) Navne. — Alm. Skrift udtrykker middelalderlige og nutidige Navne. Skandia-Kortet tilhøje er fra Athos-Handskriftet.

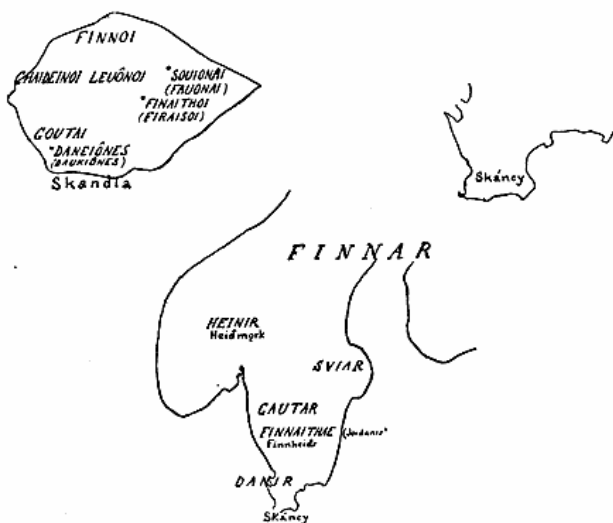
drage i Minde, at Nutiden skilles fra Oldtiden ved den mægtige Omvæltning, der hedder den store Folkevandring. Vi skal nu gennemgaa de ptolemæiske Navnes Fortsættelse i Middelalder og Nutid.

- A. Den kimbriske Halvø og Nordtysklands Kyst.
- Kimbrer = Himmerboer i Himmer-Syssel, nu Himmerland.
- Charuder = Hardboer i Hard-Syssel, med nogen

- Jylland, omtrent svarende til den ptolemæiske Stedfæstelse.
- Siguloner = Stammen Segger eller Sygger, som optræder i oldengelsk Heltedigtning og i Kvad at Vidsid nævnes ved Siden af Saxerne.
- Saxer = Saxer i Holsten, der i gamle Skrifter kaldes »Old-Saxen«, dvs. Stammens oprindelige Udgangspunkt.
- Langbarder = de middelalderlige Barder i det nuværende Bardengau.

Viruner, dvs. Variner hos Tacitus og Plinius, Anglernes Naboer, svarende til Middelalderens Varnaber ved den mecklenborgske Flod Warnow, det munder ud ved Warnemünde. Varnaberne var sagtens de gamle Variners slavise-rede Rester.

Burgunder i Pommern, boende lige syd for Burgenda-land, dvs. »Burgundernes Land«, saaledes som Bornholm kaldes paa Oldengelsk.

Det ptolemæiske Kort over Skandia.
Med velvillig Tilladelse af »Viking Society« i London.

B. Øen »Skandia«.

Finner nordlig = Finner i Finland.

Chaideiner vestlig = de norske middelalderlige Hei(ð)-nir i Heiðmörk, nu Hedemarken.

*Souioner (Ptol. Fauonai) østlig = Svioner, Sveer i Up-Sverige.

*Finaither (Ptol. Firaisoi) østlig = Finaithae hos Jordanis (6. Aarh.), Indbyggerne af Finnheiðr, det nuværende Finveden henimod den gamle danske Grænse; hos Ptol. sat noget for østlig.

Gouter sydlig = de middelalderlige Gautar, Nutidens Götter i Götland.

*Daneioner (Ptol. Daukiones) sydlig = Daner i Skaane.

Skandia = Skáney, Skaane.

De foretagne Rettelser af Læsemaaderne er nødvendige og ingenlunde vilkaarligere end saa mange, som man foretager uden mindste Skrupler. Vi kender eksempelvis over hundrede velhjemlede

gotiske Stammenavne, og deriblandt kun et eneste, hvis første Bogstaver er Da—, nemlig Daner; naar nu Ptolemaios sætter et fuldstændig ukendt Navn med Da— netop paa Danernes Plads, kan der ikke være Tvivl om, at vi her staar overfor et af hans sædvanlige Navne-Radbræk. Følgelig maa hans Daukiones rettes til Daner.

Det viser sig, at Nutiden i Reglen fastholder netop de Stammenavne, der allerede i Oldtiden blev navnkundige. I Jylland og dets sydlige Nabolag lever saaledes følgende Stammer videre: Kimbrer, de navnkundigste af alle Goter før den store Folkevandring; Charuder, som deltog i Svebernes Kamp mod Cæsar og desuden nævnes af Kejser Augustus paa hans Sejersmindesmærke; endelig Angler, Saxer og Langbarder, som alle vandt historisk Ry ved Oldtidens Slutning. I det øvrige Skandinavien genfindes de ptolemæiske Finner, *Svioner, Gouter og *Daner som historisk optrædende. Ogsaa Chaideinerne er værd at lægge Mærke til; det er intet Tilfælde, at de hos Ptolemaios staar som de eneste Repræsentanter for Norge, thi deres Bygd Hedemarken er faktisk Landets frugtbareste Strøg og derfor uden Tvivl det ældste Bosættelses-Centrum.

En medvirkende Aarsag til de gamle Navnes Fastholdelse er vedkommende Landskabers geografiske Natur. Naar Jylland huser gamle Stammenavne i Himmerland, Ty¹⁾, Vend-Syssel²⁾, Hard-Syssel, Salling og Angel, da hænger det aabenbart sammen med, at alle disse Landskaber er Halvøer eller Næstenøer.

Tilslut maa vi kaste et Blik paa Landenes Inddeling, som den fremtræder hos Ptolemaios.

A. v. Kampen har i »Perthes' Atlas antiquus« 1891 (8. Udg. 1908) ladet Germanien omfatte Jylland, medens de danske Øer og det skandinaviske Fastland stilles udenfor eller ialfald som en Grad mindre germanske. K. Wolff i »Meyers Konversationsleksikon« (6. Udg. 1906) indlemmer i Germanien ogsaa de danske Øer, medens det skandinaviske Fastland stadig udelukkes.

En saadan Fremstilling er i *Strid med Plinius, Tacitus og Ptolemaios*, der alle regner Skandinavien med til Germanien.

Hos Ptolemaios findes der ganske vist en Underinddeling, men den er anderledes end den hos Kampen og Wolff fremtrædende: der bliver nemlig

¹⁾ Thythæ Syssel el. Thjoth; hænger vel sammen med Teutonerne.

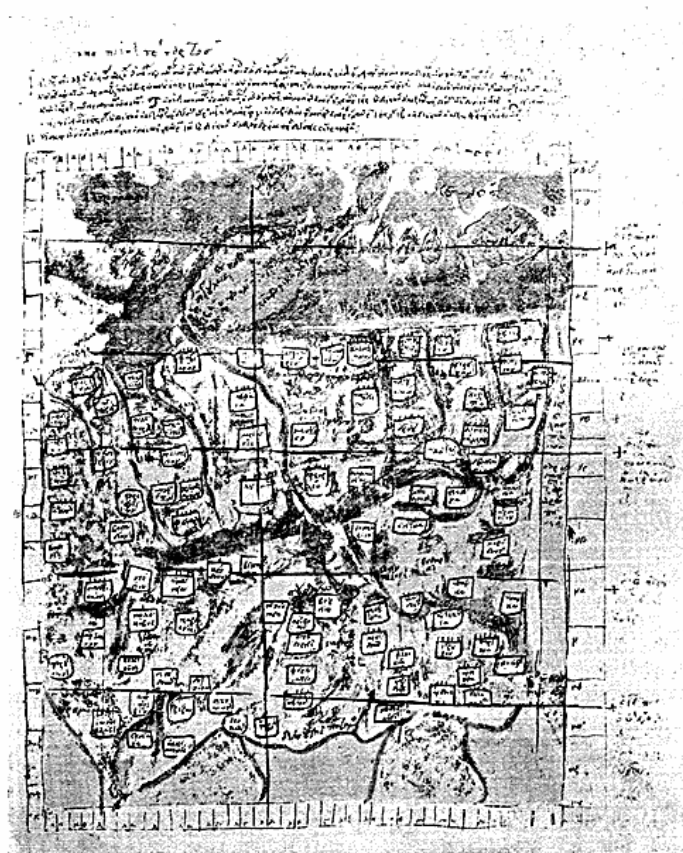
²⁾ Vændle S.; mon samme Navn som Vandaler?

gjort en tydelig Forskel indenfor Germanien i videre Mening, idet den senere Tids nordiske Omraade adskilles fra Germanien i snævrere Mening.

Kendemærker herfor er følgende:

1. Navnet »Kimbriske Halvø« skrives paa Kortene med Uncialer. De er noget mindre end Uncialerne i Navnet »Germania«, men de fremhæver dog Halvøen som et særskilt Landomraade (Iagttaget af Jos. Fischer). Der findes ingen tilsvarende Fremhævelse af særskilte Landskaber indenfor Tyskland og Østrig, skønt der meget vel kunde have været Grund dertil; saaledes skrives ikke »BØHMEN«, men derimod »Bøhmere« (Bainochaimai) med almindelig Smaaskrift, og tæt ved Siden deraf optræder ligeledes med Smaaskrift det saakaldte Stammenavn »Teuriochaimai«, der tydelig nok er dannet af et Landsnavn »Tyring-hjem«.

2. Indenfor den kimbriske Halvø og Øen Skandia findes ingen Navne paa Bjærg, Vandløb, Vige eller Byer, men udelukkende Stammenavne. Derimod indeholder Tyskland alle de nævnte Navneklasser, deraf Byer og Stammer fuldkommen jævnt over det hele. Denne Fordeling af Navneforraadet svarer ikke til de virkelige Forhold. Vi har ovenfor set, at Plinius kendte Navnet paa Kimbrernes Odde samt Bugten Lagnus der i Nærheden; han kendte ligeledes Bjærgene Saevo i Skandinavien, og hans hele Skildring saavel som det detaillerede Danmarkskort hos Ptolemaios lader ane, at den romerske Geografi indeholdt endnu flere Stednavne fra disse Egne. Derimod kendes der, bortset fra det ptolemæiske Kort, ikke et eneste gammelt Stednavn mellem Elben og Oderen. Naar Ptolemaios alligevel fylder dette Stykke Land med en jævn Navnemasse, er det væsentlig Digt; det lader sig paavise, at han her har indkilet en Genganger af det Kort, der skildrede Egnen mellem Oderen og Weichselen. Resultatet af disse Iagttagelser er, at Ptolemaios med Vilje fremstillede det samlede skandinaviske Omraade uden finere Enkeltheder, medens han derimod fremstillede Tyskland efter en Tætheds-Skala, der krævede nøjere Enkeltheder, jævnt fordelt over det hele, lige meget, om de virkelige kendtes eller ej.

Danmark og Germanien,
etter Ptolemaios, Codex Athous Vatopediensis.

3. Undersøgelsen af Farvegivningen sætter Hovedet paa Sømmet; det synes, som om Ptolemaios gennem Farverne har villet tilkendegive en udtrykkelig Forskel.

Jeg har allerede i 1912 paa Tryk fremsat den Iagttagelse, at Athos-Haandskriftet fremstiller den kimbriske Halvø og Skandia mørkebrune, medens Tyskland lades blankt (Tidskriftet »Le Danemark«, Oktober). Heroverfor indvendte Jos. Fischer, at Athos-Haandskriftets Fremstilling ikke stadfæstes af de øvrige Haandskrifter. Nylig undersøgte jeg imidlertid det britiske Musæums Codex Burney 111, som Jos. Fischer gjorde mig opmærksom paa, og da opdagede jeg til min Overraskelse, at ogsaa her bliver den kimbriske Halvø ved en særegen Farvetone adskilt fra Tyskland.

Det maa tilføjes, at de to nævnte Kort repræsenterer *begge* de af Fischer iagttagne Haandskrift-Redaktioner. Altsaa, Farveforskellen mellem Skan-

dinavien og Tyskland findes i begge Atlassets Hovedgrupper, og, som vi ovenfor saa, svarer den til Forskellen i Stoftæthedens Fordeling.

Efter alt dette maa vi fastslaa, at Ptolemaios har gjort en udtrykkelig Forskel mellem Skandinaviens og Tysklands. Troligt nok har Adskillelsen været et af hans egne vilkaarlige Paafund, i Smag

med den stiliserede Gruppering af Øerne omkring den kimbriske Halvø. Men dens Tilstedeværelse lader sig ialtfald ikke bortdisputere, og den danner en smuk klassisk Baggrund for vort Fædrelands Kontinuitet, der fra Skjoldungskongerne i Beovulfs-Kvadet lader sig følge ned i Tiden gennem fulde halvandet tusend Aar.

Fra Centralafrika.

Hvad de Indfødte tror og tænker.

Af

V. Willemoës d'Obry, Hydrographe en chef i Belgisk Congo.

Med den Logik, der er grundet udelukkende paa Selvsyn, tror de sorte fuldstændig oprigtig paa een Ting: Døden. For det levende Menneske er dette det eneste, der ufravigelig skal og maa hævdes.

Al anden Tro er hos dem vage Forestillinger om onde Aander. Man beder ikke — man truer. Den tydeligste Form herfor er den, man træffer i Nedre- og Mellem-Congo, paa den højre (nordre) Flodbred, hvor de Indfødte gennem deres Præster — Fetisschøerne — slaar Søm ind gennem Gudebillederne, indtil der viser sig et Resultat af Aaraabningen eller Truslen.

Paa gode Aander tror man ikke; dem er der ikke Brug for.

Der kan saaledes egentlig ikke være Tale om nogen Religion, nogen Gudsdyrkelse, udover hvad der er bleven hængende hos de indfødte af meget vage Forestillinger om Kristendommen eller Muhammedanismens Principper.

Overtroen derimod eksisterer overalt og hos alle de indfødte, og det er ret interessant at se, i hvor mange Tilfælde Formerne for Overtroen og endog enkelte Ceremonier ligner dem, man træffer den Dag i Dag hos de vilde Stammer paa Stillehavssøerne og i Avstralien.

Af de tidligere, ofte grufulde Ceremonier, er adskillige sikkert i Tidernes Løb gaaet over til at blive ren og skær Underholdning, en Slags Selskabsleg eller Stammens Ceremonier.

Der skal selvfølgelig til en Ceremoni eller en

Fest en ydre Anledning. Nymaane og Fuldmaane er Festsdage eller rettere Festnætter; da danser de indfødte.

Barnefødsler giver ikke Anledning til særlige Ceremonier.

Bryllupsfester er almindelige, men er dog nærmest at betragte som Lidkøb paa vel afsluttet Handel. Med Hensyn til Festmaaltid og Festtaler er der stor Lighed med de Bryllupsfester, man endnu kan træffe adskillige Steder i Evropa.

Begravelse er det eneste, der virkelig giver Anledning til oprindelige »indfødte« Ceremonier, altid sære — ofte vilde og grufulde ved de dermed følgende Menneskeofringer. Disse Ofringer, der tidligere var en Regel, kan dog nu betragtes som udryddede.

Kvinder med deres nyfødte Børn lemlæstedes og kastedes i Graven til den afdøde Høvding hos Stammer paa højre Flodbred Øst for Ubangifloden. Slaver halshuggedes og opædtes eller lemlæstedes og kastedes levende i Graven.

Og paa Graven lægges den afdødes Stol, Gryder og Spiseredskaber forsaa vidt saadanne eksisterer.

I Nedre-Congo har jeg set Grave — Fyrste-Grave, som man pretentiøst kaldte dem efter de første Opdagers Beretninger — dækkede med Skulpturer i Ler, der viste den afdøde Høvdinges Liv og Gerninger. De fleste Arbejder var i haut-relief og fremstillede — med en forbløffende Usnærpethed, der nok kunde faa en Bølle til at rødme —